

## QOYUNLARIN BÖYÜMƏ VƏ İNKİŞAFINDA MÜXTƏLİF YEM QARIŞIQLARININ ƏHƏMİYYƏTİ

X.R.HƏTƏMOV  
AKTN Əkinçilik ET İnstitutu

*Məqalədə heyvanların böyümə və inkişafına müxtəlif yem qarışıqlarının, o cümlədən əlavə edilmiş biyan bitkisinin təsiri tədqiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, müxtəlif variantlarda götürülmüş yem qarışıqlarına biyan bitkisinin əlavə edilməsi, qoyunların çəki artımının nəzarətə nisbətən 6,96-10,39 kq və ya 22,6-30,0 % artmasına, onlardan alınan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə imkan verir.*

*Açar sözlər: qoyun, yem qarışığı, biyan, çəki artımı, yemləndirmə.*

Respublikada insanların ərzaqa olan tələbatının ödənilməsində bitkiçilik məhsulları ilə yanaşı, heyvandarlıq məhsulları da mühüm əhəmiyyətə malikdir (1, 2). Hazırda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bir sıra qurumları, dünyada ərzaq probleminin həll edilməsi üçün müvafiq proqramlar həyata keçirir və buraya dünya ölkələrinin çoxu daxil edilmişdir.

Heyvandarlıq məhsullarının istehsalı sahəsində müvəffəqiyyət əldə edilməsi üçün, ilk növbədə onun dayanıqlı yem bazası yaradılmalıdır (2, 3). Bu sahədə xeyli işlər görülsə də heyvandarlığın dinamik inkişafı ilə əlqədar olaraq, onun yem bazasının möhkəmləndirilməsi vacibdir (1, 4).

Aparılan tədqiqatlar və ədəbiyyat məlumatlarından aydın olur ki, heyvanların artımı, böyümə və inkişafında müxtəlif yem qarışıqları ilə yemləndirilməsi, onların müxtəlif qida elementlərinə olan ehtiyacının təmin olunmasında mühüm rol oynayır (3, 4). Odur ki, biyan bitkisinin heyvanların böyümə və inkişafına təsirinin öyrənilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, biyan bitkisinin (*Glycyrrhiza glabra* L.) dünyada 25 növü yayılmışdır. Azərbaycanda onun 5 növünə rast gəlmək mümkündür. Bu növlər arasında ən geniş yayılan və heyvanlar tərəfindən yeyilən şirinbiyandır. Bu növ çoxillik yarımkol bitkisi olub, iri yeraltı kök sistemə malikdir. Hündürlüyü əsasən 60-80 sm, bəzən 100 sm-ə çata bilər. Yarpaqlarında 7-9 yarpaqcıq olub, əsas kökü şaquli olub torpağın 2-7 m dərinliyində olur. Çiçəkləməsi may-iyun aylarına təsadüf edir, iyul- sentyabr aylarında isə meyvə verir. Onun əsasspesfik xüsusiyyətlərindən biri yaşıl rəngini uzun müddət qoruyub saxlaması və düzən ərazilərdə bəzən cəngəlliklər əmələ gətirməsidir (6).

Bu növ respublikanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən Şirvan, Abşeron, Şəki-Zaqatala, Mil-Muğan, Qarabağ və digər bölgələrində geniş yayılmışdır (6). Biyan bitkisinin heyvandarlıqda yem kimi istifadəsinin

potensial imkanlarının geniş olmasına baxmayaraq, heyvandarlıqda biyan bitkisindən yem kimi istifadə imkanları tam araşdırılmamışdır. Ona görə də tədqiqatlarımız bu istiqamətdə aparılmışdır.

İşin gedişatında laboratoriya və istehsalat təcrübələri qəbul edilmiş ümumi qaydalara əsasən aparılmışdır. Analoji qrupların biometrik və iqtisadi metodlarına müqayisə metodu tətbiq edilmişdir. Qoyunların diri çəkisi fərdi çəkmə yolu ilə müəyyən edilmişdir. Bütün heyvan qrupları üçün balanslaşdırılmış yem normaları ÜRHİ-nun (VİJ) normalarına uyğunlaşdırılmışdır (7, 8, 9).

Tədqiqatın metodikasına uyğun olaraq ana qoyunların yem payında müxtəlif yemlərin (çəmən otu, arpa senajı) o cümlədən biyan otunun təklikdə və müxtəlif dozalarda çəmən otu ilə birlikdə yemləndirilməsinin qoyunların məhsuldarlığına təsirinin öyrənilməsi məqsədi ilə 2011-2012-ci illərdə payız və qış aylarında Kürdəmir rayonu ərazisindəki qışlaqda analoji qrupların hər birində 20 baş, cəmi 160 baş ana qoyun üzərində (VIII qrup üzrə) 150 gün, iki il aşağıda göstərilən sxem üzrə elmi-istehsalat təcrübəsi aparılmışdır:

I qrupda (nəzarət qrupu) qoyunların yem payı – qış otlağından və gündə hər başa əlavə olaraq 200 q arpa yarmasından ibarətdir. Bu yem payı respublikanın əksər rayonlarında ana qoyunların yemləndirilməsində tətbiq edilən yem payıdır.

I qrupdan fərqli olaraq bütün qruplarda qış otlaq yeminə əlavə olaraq, ümumi qidalılığı eyni olmaqla biri digərindən yalnız yemlərin müxtəlifliyinə görə fərqlənmişdir.

Aparılan iki illik tədqiqatın nəticələri göstərmişdir ki, ana qoyunların otlaq yeminə əlavə olaraq az miqdarda başqa yemlərlə yemləndirilməsi, onların çəkisinin azalmasının qarşısını almaqla bərabər, diri çəkirlərinin artmasına imkan vermişdir.



Qruplar	Yem payı, kq	Diri çəki, kq		150 gündə diri çəki artımı			Nəzarətə görə artım	
		təc. əv.-ində	təc. sonra	cəmi, kq	%	sutkalıq, qr	kq	%
I (nəz.)	Qış otlağı	39,45	34,58	-4,87	-12,34	-32,47	-	-
	+Arpa yarması (0,2)							
II	Qış otlağı	41,61	43,83	2,22	5,33	14,8	7,09	20,5
	+Çəmən otu (1,0)							
	+Arpa yarması (0,2)							
III	Qış otlağı	40,51	43,90	3,39	8,36	22,6	8,26	23,9
	+Arpa senəji (1,9)							
	+Arpa yarması (0,2)							
IV	Qış otlağı	39,82	44,65	4,83	9,40	32,2	9,70	28,1
	+Biyan otu (1,0)							
	+Arpa yarması (0,2)							
V	Qış otlağı	41,21	45,40	4,19	10,17	27,93	9,06	26,2
	+Çəmən otu(0,8)							
	+Biyan otu (0,2)							
	+Arpa yarması (0,2)							
VI	Qış otlağı	42,10	45,03	2,93	6,96	19,53	7,80	22,6
	+Çəmən otu (0,7)							
	+Biyan otu (0,3)							
	+Arpa yarması (0,2)							
VII	Qış otlağı	39,53	45,05	5,52	13,96	36,8	10,39	30,0
	+Çəmən otu (0,5)							
	+Biyan otu (0,5)							
	+Arpa yarması (0,2)							
VIII	Qış otlağı	39,35	41,05	1,70	4,32	11,33	6,57	19,0
	+Çəmən otu (0,5)							
	+Arpa senəji (1,0)							
	+Arpa yarması (0,2)							

variantlarında qida rasionunun fərqli olması, qoyunların diri çəki artımına müxtəlif formada təsir göstərmişdir. Nəzarət variantında qoyunların qış otlağından sonra 200 qr arpa yarması ilə yemləndirilməsi 150 gün müddətində onların orta diri çəkisinin 39,45 kq-dan 34,58 kq- ma, yəni 4,87 kq (12,3%) azalmasına səbəb olmuşdur. Bu tendensiya analoji olaraq II-III və VIII variantlarda da müşahidə edilmişdir. Bu variantlarda nəzarətlə müqayisədə azalma müşahidə edilməsə də qoyunlarda diri çəki artımı 6,57-8,26 kq və ya 19,0-20,5 % olmuşdur. IV-VII variantlarda isə qış otlağından sonra qoyunların yeminə çəmən otu və arpa yarmasından başqa biyan otunun əlavə edilməsi, qoyunların diri çəkisinin orta hesabla 6,96-10,39 kq və ya 20,6-30,0 % artmasına səbəb olmuşdur.

Beləliklə, təcrübədən alınan nəticələr göstərir ki, qoyunların payız-qış dövründə qış otlağından sonra arpa yarması ilə bərabər, çəmən otu və biyanla yemləndirilməsi, qoyunların qida və bioloji aktiv maddələrə olan tələbatını daha yaxşı təmin edir və yemlərin orqanizm tərəfindən mənimsənilməsinin səmərəliliyini artırır. Odur ki, qoyunların yem payında biyan otundan istifadə edilməsini məqsədəuyğun hesab etmək olar.

## ƏDƏBİYYAT

1. Durst L., Vittman M. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının yemləndirilməsi. 2015.
2. Sabit yem bazasının yaradılması yolları // Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Yemçilik, Çəmənçilik və Otlarlar İnstitutunun əsərlərinin tematik məcmuəsi, Cild X, Bakı, 2009, 118 s.
3. Ç.S.Əliyev, A.M.Adıgözəlov, S.G.Abbasquliyeva, T.Y.Rüstəmov. Yemlərin kimyəvi tərkibinin və qida maddələrinin heyvan orqanizmində rolu // Azərbaycan Aqrar Elmi jurnalı, Bakı, 2014, səh. 73-76.
4. C.X.Səttarov, T.Y.Dadaşov, X.R.Hətəmov Payız-qış dövründə erkək toğluların yemləndirilməsi texnologiyası// Azərbaycan Aqrar Elm jurnalı, № 3-4, 2001, s.118-121.
5. Q.V.Xəlilov Heyvan biokimyasının əsasları. Bakı, 1987, səh.18-132.
6. Qurbanov E. M. Ali bitkilərin sistematikas, Bakı, 2009.
7. Кирилов М.П., Махаев Е.А., Первов Н.Г. и др. Методика расчета обменной энергии в кормах на основе содержания сырых питательных веществ (для крупно рогатого скота, овец, свиней). 2008, 32 с.
8. Мильчевский В.Д., Жиряков А.М., Двалишвили В.Г., Лукшин С.А. и др. Методика комплексной оценки баранов-производителей по качеству потомства. 2013, 32 с.
9. Мильчевский В.Д., Двалишвили В.Г. Методики оценки баранов-производителей по показателям их потомства и матерей потомков. 2015, 36 с.

Х.Р.Гатамов

В данной статье было исследовано влияние лакрицы и комбикорма на развитие и взросление животных. Было выявлено, что добавление лакрицы в комбикорм способствовало увеличению качества мяса и веса баранов на 6,96-10,39 кг или же в процентах 22,6 – 30,0.

*Ключевые слова:* баран, комбикорм, лакрица, увеличение веса, скормливание.

### The importance of different feed mixtures on growth and development of the sheep

Kh.R.Hatamov

It was investigated about the effect of different feed mixtures, also liquorice plant on growth and development of animals in article. It was determined that weight increase of sheep was 6,96-10,39 kg or 22,6-30,0% and allowed them to improve the quality of the products when liquorice plant was added on different versions of feed mixtures.

*Key words:* sheep, feed mixture, liquorice, weight increase, feeding.